

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 287

Nisan 2016

ANKARA – 2016

STRATFORD CANNING'İN RAPORLARINA GÖRE SULTAN ABDÜLMECİD VE ONA İNGİLTERE TARAFINDAN VERİLEN DİZBAĞI NİŞANI (KNIGHT OF THE GARTER)

TURGUT SUBAŞI*

XIX. yüzyıl İngiliz diplomasi tarihinin arka planında üç Canning'in varlığı dikkat çekmektedir. Birincisi, İngiltere Dışişleri Bakanı ve daha sonra Başbakan olan George Canning (1770–1827); ikincisi onun oğlu ve ilk Hindistan Genel Valisi olan Charles Earl Canning (1812- 62); sonuncusu ise, onun kuzeni, yani bu çalışmaya konu olan, İngiltere'nin Osmanlı nezdinde ki Büyükelçisi Stratford Canning'dir (1786–1880).¹

Stratford Canning değişik dönem ve tarihlerde ülkesini Osmanlı nezdinde temsil eden önemli bir diplomattır. Onun bu elçilikleri Sultan II. Mahmut (1808–39) ve Sultan Abdülmecid (1839–61) dönemlerine rastlamaktadır. Her ne kadar Canning'in elçilikleri iki sultan dönemine rastlasa da, Canning'in gerek Sultan Abdülmecid ile olan kişisel dostluğu ve gerekse Abdülmecid dönemindeki müdahil olduğu siyasi gelişmeler ve reform çalışmaları, onun bu dönemde şöhret kazanmasına vesile olmuştur.

Bilindiği gibi Sultan Abdülmecid dönemi pek çok reformun başladığı ya da hayata geçirildiği bir dönemdir. Canning'in Osmanlı Devleti'nin dâhili ve harici birçok sorunuyla ilgilenmesi ve zaman zaman neticelerine tesir etmiş olması, onu sıradan bir diplomatlığın ötesine geçirmiş ve aynı zamanda da onu on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde öne çıkaran bir figür haline getirmişti. Osmanlı

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya/TÜRKİYE, subasi@sakarya.edu.tr

¹ Stratford Canning daha sonra "Viscount" unvanı aldığı için Stratford de Redcliffe olarak bilinir. Stratford Canning'in hayatı ve kariyeri ile ilgili genel bilgi için; S. Lane-Poole, "Canning, Stratford", *Dictionary of National Biography*, cilt III, Londra, 1908, s. 883-96; (Lane-Poole'un birden fazla çalışması referans gösterildiğinden bu çalışması, Lane-Poole, D.N.B., şeklinde kısaltılacaktır), S., Lane-Poole, *The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe*, 2 cilt, Londra, 1888; (Lane-Poole'un birden fazla çalışması referans gösterildiğinden dolayı bu çalışması, Lane-Poole, *The Life* şeklinde kısaltılacaktır) M. Warr, *A Biography of Stratford Canning*, Oxford, 1989; E. F. Malcolm-Smith, *The Life of Stratford Canning (Lord Stratford de Redcliffe)*, London, 1933; Can Yücel, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları*, Ankara, 1959; Steven Richmond, *The Voice of England in the East: Stratford Canning and Diplomacy with the Ottoman Empire*, I.B. Tauris, Londra 2014.

gayr-i Müslim tebaası da onun bu denli etkinliğinin farkına varmış olsa gerek ki ona “Sultanların Sultanı” gibi ilginç bir sıfat yakıştırmıştır.

Stratford Canning’ın İstanbul’daki Diplomatik Kariyeri

Stratford Canning’ın Osmanlı ile ilk tanışması Mayıs 1808’de, daha yirmi iki yaşındayken, İngiltere ile Bâb-ı Âli arasında Çanakkale Antlaşması (*Kale-i Sultaniye Antlaşması*)² görüşmeleri için İstanbul’a gönderilen Robert Adair’in heyetinde görevlendirilmesiyle başladı. Anlaşma sonrası İngiltere’ye dönmeyi düşünürken, Adair’in teklifiyle Canning tam yetkili elçi olarak İstanbul’a atandı. Adair 12 Temmuz 1810’da İstanbul’dan ayrıldı ve Canning böylece İngiltere’nin İstanbul elçisi oldu ve David Morier da Canning’e asistan olarak tayin edildi. Stratford Canning itimatnamesini 28 Ağustos 1810’da Sultan Mahmut’a takdim etti.³ Stratford Canning böyle önemli bir göreve getirildiğinde kendisi henüz yirmi dört yaşındaydı. İstanbul’daki ilk diplomatik görevi yaklaşık dört yıl sürdü. İngiltere’deki yaşamını sürekli özlese de kariyeri gereği altı defa İstanbul’a geldi. Son elçilik görevini bitirip İstanbul’dan ayrıldığında Canning yetmiş iki yaşındaydı.

Canning, İstanbul’daki ilk görevi esnasında başlıca üç konuyu gerçekleştirmeyi hedeflemişti: Bâb-ı Âli üzerindeki Fransız nüfuzunu önlemek; İngiliz gemilerinin Akdeniz’deki çıkarlarını korumak ve Napolyon’un istila tehdidine karşı mukavemet edebilmesi için Rusya’nın serbest kalmasını sağlamak amacıyla Sultan ve Çar arasında uzlaşma sağlamaktır⁴. Her üçünde de başarıya ulaştığı söylenebilir. Bu arada her ne kadar genç ve tecrübesiz bir diplomat olsa da Osmanlı yönetiminin güvenini kazanmayı başardı. Bâb-ı Âli tarafından Rusya ile Osmanlı Devleti arasında arabulucu olmasının teklif edilmesi Canning için büyük bir onur oldu. Böylece İstanbul’da bulunduğu süre boyunca şehirdeki diğer diplomatlar arasında tartışmasız bir üstünlük elde etmiş oldu.

Canning, Osmanlı yönetimi nezdindeki bu konumunu ve güvenilirliğini iyi değerlendirdi. Rusya ile Osmanlı yönetimi arasındaki arabuluculuk girişimlerine başladı. Genç Büyükelçinin bu girişimleri sonuç verdi ve sonunda Osmanlı Devleti ile Rusya’yı barış görüşmelerinin başlaması için ikna etmeyi başardı. Bunun üzerine Rusya Jozef Fonton ve İtalinski’yi, Osmanlı Devleti de Seyyid Mehmet Said Galip Paşa ve İbrahim Selim’i barış görüşmeleri için yetkilendirdi. Bükreş Barış Antlaşması görüşmeleri⁵ Canning için büyük bir zafer oldu. Bükreş Antlaşması 16 Mayıs

² Çanakkale Antlaşması (*Kale-i Sultaniye Antlaşması*) 5 Ocak 1809 tarihinde, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanmış bir antlaşmadır. Antlaşmaya Osmanlı tarafını temsilen nişancı Mehmet Emin Vahid Efendi, Büyük Britanya tarafını temsilen ise Robert Adair imza koymuştur. Nihat Erim, *Devellerarası Hukuku ve Şiyasi Tarih Metinleri*, cilt I. (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları) T.T.K., Ankara 1953, s. 239-240.

³ Warr., *A Biography*, s. 27.

⁴ Lane-Poole, DNB, s. 885.

⁵ Bükreş Barış Antlaşmasının detayları için; F. Ismail, “The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812”, *Middle Eastern Studies*, 15, Londra, 1979, s. 163-92.

1812 tarihinde Bükreş'te imzalandı.⁶ Bu anlaşmadan bir müddet sonra Canning İstanbul'dan ayrıлып ülkesine döndü.⁷ Stratford Canning, hayatının sonraki safhalarında Bükreş Barış Antlaşması'nın kendisinin en büyük başarısı olduğunu sıklıkla vurgulamıştır.⁸ Bükreş Barış Antlaşması sırasındaki çalışmaları, Canning için sadece gurur duyacağı bir başarı değil, aynı zamanda İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki baskın nüfuzunun temellerinin atılmasını da sağlamıştır. Canning'in elde ettiği bu itibar, aynı zamanda onun daha sonraki yıllarda, İstanbul'daki görevlerinde Osmanlı yönetimi üzerindeki etkinliğinin artarak çoğalmasının yolunu da açmıştır.

Canning 1812 yılı Temmuz ayında bir daha geri dönmek kararıyla İstanbul'dan ayrıldı. Londra'da bir kariyer sahibi olmak arzusundaydı. Ancak İngiltere'deki siyasi atmosfer Canning'in beklentilerine cevap vermedi ve şartlar onu tekrar İstanbul'daki kariyerine dönmesini gerektirdi. 1812 ile 1825 yılları arasında Viyana, İsviçre ve Amerika'da çeşitli görevlerde bulduysa da, Ekim 1825 te tekrar İngiltere'nin İstanbul'daki elçiliğini ikinci kez üstlendi. Stratford Canning'in İstanbul'daki bu ikinci elçiliği döneminde iki önemli mesele vardı ve Canning tüm mesaisini bu önemli meselelere ayırdı. Bunlardan birisi Yunanistan sorunu, diğeri de Osmanlı-Rus anlaşmazlığı idi.

Canning Londra'dan İstanbul'a yaptığı yolculuğu sırasında Yunanistan'a uğramaya karar verdi ve 9 Ocak 1826'da Yunan Geçici Hükümeti temsilcisi Mavrocordato ile Hydra'da bir görüşme yaptı. Bu görüşme göre, müzakerelerde Yunanlıların sözcülüğünü İngiltere yapacaktı. Bu da Büyük Britanya'nın elini güçlendirmekteydi. Canning bununla birlikte tek başına aracılık yapmak, istenilen sonucu elde etmek için yeterli olmadığını farkındaydı. Canning her ne kadar Sultan II. Mahmut'un reformlardaki azmi ve enerjisini takdir etse de, "yaradılıştaki ve politikada bir halife ve bir despot"⁹ olarak nitelendirdiği Sultan II. Mahmut'u her konuda ikna etmenin zor olduğunu da farkındaydı. Nitekim tahmin ettiği gibi ne Osmanlı hükümeti nede Sultan Yunan meselesinde geri adım atma niyetinde değildi. Hatta Canning bu "asi" Yunanlıların taraftarı olması nedeniyle, Osmanlı Devleti nezdindeki güvenirliğini de kaybetme ile karşı karşıyaydı.

Navarin baskını ve faciası diplomatik girişimleri bir anda bitirdi. Osmanlı donanmasının Navarin limanında 1827'de yok edilmesinden sonra İstanbul'daki elçilikler Osmanlı askerleri tarafından kuşatıldı. Canning o geceyi şahsi mektup ve yazışmalarını yakmakla geçirmişti. Elçilere karşı şiddete başvurulmamış olsa da, Canning bir dizi eyleme başladı. Fransız ve Rus meslektaşlarını kendisine katılmaya ve İstanbul'dan elçiliklerini çekmeye ikna etti. Üç elçi ülkelerine dönmek için

⁶ Erim, *Devletlerarası Hukuku*, s. 244-254.

⁷ Malcolm-Smith, *The Life of Stratford*, s. 42.

⁸ Warr, *A Biography*, s. 33.

⁹ Lane-Poole, DNB, s. 890.

pasaportlarını istediler fakat Bâb-ı Âli, kendi saraylarının bilgisi haricinde hareket ettiklerini söyleyerek vermeyi reddetti. Ancak her biri maiyetleriyle birlikte Korfu Adası'na geçtiler.

Canning Londra'da görev alma beklentisiyle, Şubat 1828'de Korfu'dan Londra'ya döndü. George Canning 1825'te ona Ticaret ve Sanayi Odası ikinci başkanlığı sözünü vermişti ancak kuzenin ölümüyle Canning'in bu beklentisi de gerçekleşmedi.¹⁰ Bu arada İngiltere'de hükümet değişikliği olmuş, İngiliz dış politikası Lord Dudley'in yerini Aberdeen'in almasıyla değişmişti. Canning bu hayal kırıklığıyla Yunanistan sorununun çözüme kavuşturulması görüşmelerini sürdürmek için tekrar Korfu'ya döndü. Görüşmeler 1828 yılı son baharında başladı. İskân meselesinin çözümü için diğer elçiler ile birlikte Aralık 1828'de Poros Adası'na çıktılar. Ancak Canning'in Yunan sorunu ile ilgili verilen talimatlara uymaması ve keyfi tutumu yüzünden İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Aberdeen ile anlaşmazlığa düştü ve görevinden istifa etti. Yerine Aberdeen'in kardeşi Sir Robert Gordon atandı.¹¹ Bu istifa sonrası Canning Londra'ya döndü ve hizmetlerinden dolayı 10 Aralık 1829'da "Grand Cross of the Bath" nişanıyla ödüllendirildi. Böylece "Sir" unvanını alarak Sir Stratford Canning oldu.

Kasım 1830'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı tekrar el değiştirdi ve Palmerston Dışişleri Bakanı oldu. Palmerston Aberdeen'in aksine Canning'i kendi yönetim anlayışına daha yakın görüyor ve onun bilgisine, tecrübesine ve cesaretine daha çok güveniyordu. Osmanlı yöneticileri üzerindeki etkisini de göz önün alarak Canning, Kasım 1831'de Yunanistan'ın sınırlarının genişletilmesini temin etmek amacıyla özel bir görevle tekrar İstanbul'a gönderildi. Her ne kadar Gordon, Canning'in görüşmelere dâhil olmasına muhalefet ettiyse de Palmerson'un uyarılarına boyun eğmek zorunda kaldı. Canning Palmerston'u hayal kırıklığına uğratmadı ve Bab-ı Ali'yi Yunanlılara daha fazla toprak bırakmak konusunda ikna etmeyi başardı. Bu görevini başarıyla tamamladıktan sonra Canning 1832'de tekrar İngiltere'ye döndü.

Palmerston bu sefer Canning'i 1833 yılında St. Petersburg'a İngiltere elçisi olarak tayin etti, fakat Çar bunu reddetti. Geçmişte Rus diplomatlarıyla yaşanan olaylar Canning'i Rus sarayında sevimsiz kılmıştı. Rusya'nın bu tavrı hem Canning'i hem de İngiliz hükümetini rahatsız etmişti. Daha sonraki yıllarda Canning'in Rusya'ya husumetinin altında yatan sebeplerden biri bu olmalıdır. Onun Rusya'ya karşı bu tavrı zaman zaman Osmanlı Devletinin işine yaramıştır.¹² 1841 yılına kadar Canning siyasi kariyerini İngiltere'de sürdürdü ancak hayal ettiklerini gerçekleştiremedi. Bu hayal kırıklığıyla kendisine tekrar teklif edilen İstanbul elçiliğini pek istekli

¹⁰ Malcolm-Smith, *The Life of Stratford*, s. 86.

¹¹ Lane-Poole, DNB, s. 891.

¹² Canning'in St. Petersburg'a İngiltere elçisi olarak tayin edilmesi ve Rus Çarı I. Nicholas'ın bunu reddetmesi hakkında detaylı bilgi için, F. A. Walker, "The Rejection of Stratford Canning by Nicholas I", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 39-40, 1966-7, s. 50-64.

olmasa da kabul etmek zorunda kaldı. 1841 yılının sonlarında bu göreve atandı. 1842 yılı Ocak ayında İstanbul'a geldi. Kısa süreli ayrılıklar hariç tutulursa Canning'in İstanbul'daki en uzun süreli elçiliği bu döneme rastlamaktadır. Bu elçiliği 1842 yılından 1858 yılına kadar sürecektir.

Stratford Canning'in İstanbul'daki kariyerinin bu son bölümünü iki kısımda değerlendirmek gerekir. 1842'den 1847'ye kadar olan dönemde Canning Osmanlı Devleti'nin dâhili reformlarına, 1847 ile 1858 yılları arasındaki dönemde ise Kırım Savaşı ve sonrasında Rusya'ya karşı verilen mücadeleye odaklanmıştır.

İngiltere Dışişleri Bakanı Aberdeen 1842'de İstanbul'daki elçisine gönderdiği bir talimat¹³ ile Osmanlı Devletinin "güvenlik ve istikrar"ının korunmasının önemi-ne dikkat çekerek, Osmanlı müesseselerinin dâhili reformları ile harici meselelerine bu çerçevede yaklaşılması noktasında uyarılarda bulundu. Canning elçiliğinin ilk üç yılında, reformlarda kendi istediği düzeyde bir gelişme kaydedilmediği kanaatindeydi. Canning bunun sebebini Rıza Paşa'nın etkin bir konumda olmasına bağlamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devletinde eskiden beri uygulanmakta olan Mürted¹⁴ Meselesinde ise önemli gelişme sağladığı anlaşılmaktadır.

Canning'in bu konudaki mücadelesi ve elde ettiği başarı onu avantajlı bir konuma getirdi ve bunun sonucu, Ağustos 1845'te Başmabeyinci Rıza Paşa gözden düşerek görevinden azledildi. Mustafa Reşit Paşa da Dışişleri Bakanlığı görevine döndü.¹⁵ Mürted Meselesi ile ağırlığını hissettiren Canning diğer reformlar üzerindeki çalışmalarını hızlandırdı. İki aydan daha kısa bir sürede Osmanlı topraklarında işkencenin kaldırılmasını, Eylül 1845'te de Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz ve Prusyalılar için Kudüs'te bir Protestan kilisesinin kurulmasını sağladı. Ayrıca 1846'da Ermenilerin Protestan mezhebine yönelik dini hoşgörü ve vatandaşlık haklarının yenilenmesi, onun başarıları arasında sayılabilir.¹⁶

17 Ağustos 1846'da izinli olarak Londra'ya döndü ve istifasını sundu, ancak 6 Haziran 1846'da Aberdeen'in görevi bırakmasından sonra Dışişleri Bakanı olan Palmerston tarafından istifası kabul edilmedi.¹⁷ Canning 1847'de İstanbul'a dönme-ye hazırlanırken, İsviçre iç savaşında arabulucu olarak görevlendirildi. Bu geçici gö-

¹³ Aberdeen'den Canning'e, 7 Mart 1832, F.O. 78/209, No. 12, "Confidential".

¹⁴ Mürted Meselesi ile ilgili detaylı bilgi için; Turgut Subaşı, "The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations, 1843-44", *Middle Eastern Studies*, 38/2 (2002), s. 1-35.

¹⁵ Canning'den Aberdeen'e, 23 Ekim 1845, F.O. 78/602, No. 246. Ayrıca İngiltere'nin Mustafa Reşit Paşa'yı görevde tutabilmek için verdiği destek hakkında detaylı bilgi için; Turgut Subaşı, "British Support for Mustafa Reşid Paşa and his Reforms according to British Sources at the Public Record Office", *The Great Ottoman Turkish Civilisation*, cilt 1, editor in chief Kemal Çiçek, Ankara 2000, s. 427-32.

¹⁶ Protestan mezhebinin resmen tanınması ile ilgili detaylı bilgi için; Turgut Subaşı, *Anglo - Ottoman Relations and the Reform Question in the Early Tanzimat Period 1839-1852: With Special Reference to Reforms Concerning Ottoman Non-Muslims*, Basılmamış doktora tezi. Birmingham Üniversitesi, İngiltere 1995, s. 282-334.

¹⁷ Palmerston'dan Canning'e, 6 Temmuz 1846, F.O. 78/635.

revini tamamladıktan sonra tekrar İstanbul'daki asli görevine dönmek üzere Mart 1848'de İngiltere'den ayrıldı.

Canning'in İstanbul'daki elçiliğinin son yılları (1848–1858) Tuna Prenslikleri meselesi, Macar Mültecileri Meselesi ve Kırım Savaşı konularında Rusya'ya karşı Batılı güçler arasında koalisyon oluşması için yaptığı çalışmalarla geçti. Bu meselelerde Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti lehine mücadele etti.

Canning, 12 Aralık 1857'de üç aylık bir izinle İngiltere'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. İstifa etmek gibi bir niyeti yoktu fakat Palmerston hükümetinin beklenmeyen yenilgisini gerekçe göstererek, Şubat ayının sonunda görevinden istifa etti. İstifasının kabul edilmesinin ardından tekrar İstanbul'a dönerek 25 Eylül 1858'de Sultana veda ederek İstanbul'daki kariyerini tamamladı.

Canning kariyerinin geri kalanını Lordlar Kamarası'nda tamamladı. Çeşitli konularda özellikle Dışişleri konularında konuşmalar yaptı. 1869'da Gladstone'dan Dizbağı Nişanı aldı. 1880'de Kraliçe Victoria'ya Şark Meselesi üzerine bir risale gönderdi ve 14 Ağustos 1880'de 94 yaşında öldü.

Canning'in Osmanlı Devleti ve Toplumuna Hakkındaki İlk İzlenimleri

Canning'in Osmanlı Türkleri hakkındaki ilk izlenimleri olumlu olmadığı gibi aynı zamanda önyargılıydı. Türkler hakkındaki bilgisi de son derece sınırlıydı. Nitekim 19 Ekim 1808'de Richard Wellesley'e yazdığı bir mektupta şunları yazmıştı: “...Onlar kibirli, cahil, kıskanç ve üstleri karşısında yaltakçı, eşit olduklarıyla kavgalıdırlar ...”¹⁸. Şüphesiz aralarında istisnaları vardır diyerek, İstanbul'da o istisnalarla karşılaşacağını ummaktadır. Nitekim daha sonra tanıdığı bazı kişiler onun önyargılı fikirlerinin kısmen de olsa değişmesine sebep oldu. Mesela Mustafa Reşid Paşa hakkında yazdıkları oldukça manidardır. “... Doğuştan kişilikli ve eğitilmiş bir beyefendi, nazik bir tabiata ve liberal mizaca sahip...’ olarak tanımladığı Reşid Paşa'nın şahsında en dikkate değer istisnayı bulduğu anlaşılıyor.¹⁹ Ancak Stratford Canning'in başlangıçta Türkler hakkındaki önyarguları o kadar ileri boyuttaydı ki, Mustafa Reşid Paşa'da gördüğü meziyetleri Türklerle yakıştıramadığından dolayı Reşid Paşa'nın Rum bir aileden gelmiş olma ihtimalinden şüphelendiği için bir araştırmaya bile kalkışmıştı.²⁰

İstanbul'a geldikten birkaç ay sonra Canning'in sadece Reşid hakkında değil, Osmanlı toplumu hakkında ki fikirlerinde de olumlu bazı değişikliklerin olduğu

¹⁸ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 104.

¹⁹ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 104.

²⁰ A. Cunningham, “Stratford Canning and the Tanzimat”, *Beginnings of Modernisation on the Middle East, The Nineteenth Century*, (ed., W. R. Polk, ve R. L. Chambers) 1968, s. 250; Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 104.

gözlemlenmektedir. Nitekim şu ifadeler onun Osmanlı Türkleri hakkındaki düşüncelerinin değişmeye başladığının göstergesidir. "... yerli halkın günlük yaşamda bir çok meziyetine kendi gözlerimle şahit oluyorum".²¹ Ancak yönetimin toplumu doğru yönde yönlendirip yönlendiremediği noktasında şüpheleri vardır. Canning'e göre yönetim bozulmuş ve çürümüş ve bozulmanın farkında olanlar ise "onu yeniden düzenlemek konusunda ne istek ne de yeterli cesarete sahipti".²²

Canning'in Raporlarında Sultan Abdülmecid

Canning, II Mahmut'un devleti kontrol etme ve yönetme kapasitesine sahip olmadığına²³ inanırken, Sultan Abdülmecid'in babasından çok farklı bir mizaca sahip olduğunu gözlemlediğini belirtmektedir. Raporlarında Abdülmecid'in "müşfik bir tabiatta, sağlam bir kavrayış, berrak bir zekâ"ya sahip olduğunu sıkça vurgulamaktadır. Ancak bazı endişelerini de dile getirmektedir. Sultan Abdülmecid'in çok genç yaşta tahta çıkmasından dolayı tecrübesizliği onun en büyük dezavantajı olacağını ileri sürmektedir.²⁴ Çünkü Bâb-ı Âli'deki "çıkarıcı Devlet adamlarının Sultanın bu zaafından faydalanabileceği endişesindedir. Bu konuyla ilgili İstanbul'dan Londra'ya 1842 yılında gönderdiği detaylı bir raporunda Canning:

"Bâb-ı Âli'nin kendi ülkesinin menfaat ve çıkarlarını düşünecek bir kapasitede olduğunu farz etmek büyük bir hata olur. Çünkü Bâb-ı Âli'deki Osmanlı Nazırları için ülke menfaatlerinden daha çok kişisel menfaatler önde gelir. Osmanlı Nazırları ön yargı ve şahsi çıkarlarından bağımsız, zor zamanlarda güçlülere karşı göğüs germek için ne kapasite ne de bilgi birikimine sahip olmadıkları gibi, gerçek dostlarını tanımak dirayetinden bile mahrumdurlar".²⁵

diyerek kendine has üslubuyla Osmanlı devletindeki yönetim zaafiyeti hakkında ülkesinin dikkatini çekiyordu.

Canning, Sultan Abdülmecid ile ilk görüşmesini 27 Ocak 1842'de gerçekleştirmiştir.²⁶ Bu görüşme sırasında Canning elli altı yaşındayken, Sultan sadece on dokuz yaşındaydı. Elçi ile Sultanın ilişkileri bir amca ile yeğenin ilişkisi gibi tasvir edilmektedir.²⁷

Canning'in Sultan Abdülmecid ile ilgili ilk izlenimleri olumluydu. Sultan ile olan bu ilk resmi görüşmesi sonrası ihtiva eden raporundaki şu ifadeler oldukça

²¹ Canning'den George Canning'e, 27 Nisan 1809, F.O. 78/66.

²² Canning'den George Canning'e, 27 Nisan 1809, F.O. 78/66.

²³ Canning'den Palmerston'a, 7 Mart 1832, F.O. 78/209.

²⁴ Malcolm-Smith, *The Life of Streatford*, s. 181.

²⁵ Canning'den Aberdeen'e, 27 Mart 1842, F.O. 78/476, ikinci kısım, No. 67.

²⁶ Canning'den Aberdeen'e, 28 Ocak 1842, F.O. 78/475, No. 9.

²⁷ Warr, *A Biography*, s. 75.

dikkat çekicidir. "...zeki ve nazik". "...lütüfkâr bir karaktere sahip kişilik". "...olgunlaştırıcı yıllar ve daha tecrübeli bir muhakeme ile ülkesi için gerçek bir nimet ve güç kaynağı olabilir ..."28 diyerek genç Sultan'ı etkisi altına alabileceğini de görür. Ona göre "sultanın aklına ılımlı ve liberal prensipler çerçevesinde daha radikal reform yapmak fikrini sokmak" gerekmektedir. Sultan yeterli tecrübe ve birikime sahip olmasa da, eğer doğru yönlendirilirse önemli reformları başarabilecek kişiliğe sahip olduğuna inanmaktadır.29

Öyle anlaşılıyor ki Sultan Abdülmecid'de Canning'in bilgi birikiminin farkındaydı ve buna saygı duyarak, bundan istifade edebileceğini düşünüyordu. İlk görüşmelerinde Canning'in sunumundaki ifadelerine karşılık Sultan; "sizden önce burada görevli olan İngiltere elçisi (Ponsonby) ülkemizi çok iyi bilirdi. Bâb-ı Âli'nin sorunlarına yardımcı olmuş, meselelerin olumlu bir şekilde neticelenmesine çaba sarf etmişti. Bu durum beni çok mutlu etmektedir. Eminim ki aynı memnuniyeti sizinle burada bulunduğunuz sürede de yaşayacağım"30 şeklinde beyanlarda bulunmaktadır.

Yine sadece Başmabeyinci Rıza Paşa ile ismi verilmeyen bir tercümanın katıldığı hususi bir görüşmede Sultan Abdülmecid, Stratford Canning'e: "şu anda takip ettiğimiz politikaların asıl gayesi Osmanlı tebaasının mutluluğu ve huzurunu sağlamaktır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile ilan edilen ilkelerin yürürlüğe konulması ve mevcut kanunların ıslahı için yetkililere talimatlar verdiğini" belirterek, dış politikada da "her bir Avrupalı devletle dostane ilişkileri geliştirmek istediğini, özellikle Büyük Britanya ile güven ve dostluğunu pekiştirmek temennisinde bulunduğunu" ifade etmektedir.31

Saygı çerçevesindeki bu karşılıklı yakınlaşmanın zamanla kişisel dostluğa dönüştüğü anlaşılmaktadır. Temmuz 1846'da ülkesine döneceği bilgisini vermek için huzura çıktığında Sultan Abdülmecid ilk defa onu ayakta karşılar ve daha elçi söze başlamadan, Sultan kendisi elçiyle sohbete başlar. Canning ilk defa Sultan'ın kendisini bu vesileyle ayakta kabul etmesini raporlarında gururla bahsetmektedir.32

Bu yakın dostluk ve saygı en zor konularda bile Canning'in işlerini kolaylaştırıyordu. Mesela Canning'in Mürted Meselesi konusundaki mücadelesi, Sultanla kişisel dostluğu sonucu, Sultanla görüşmesi neticesinde çözüme kavuşturuldu. Can-

28 Canning'den Aberdeen'e, 28 Ocak 1842, F.O. 78/475, No. 9

29 Malcolm-Smith, *The Life of Stratford*, s. 181.

30 Canning'den Aberdeen'e, 28 Ocak 1842, F.O. 78/475, No. 9.

31 Canning'den Aberdeen'e, 7 Haziran 1842, F.O. 78/478.

32 Canning'den Palmerston'a, 12 Mart 1849, F.O. 78/773, No. 83

ning bunu naklederken Sultan Abdülmecid'in böylesi bir imtiyaz veren ilk sultan olduğunu ve gayr-ı Müslimler lehine böyle bir imtiyazı almak da Canning'ı çok mutlu etmişti. Elçi bu imtiyaz karşısında Sultan'ın elini öpen ilk Hıristiyan elçi olmak için sultandan müsaade istedi, fakat genç Sultan daha yaşlı bir insandan saygısını bu şekilde göstermesine razı olmadı. Yerine karşılıklı saygılarını ifade edecek şekilde el sıkıştılar.³³

Canning raporlarında sık sık Sultan Abdülmecid'in iyi niyetli ve hoşgörülü bir kişiliğe sahip olduğunu vurgular. Elçi Sultan'ın daha hoşgörülü ve daha liberal bir karaktere sahip olduğunun bir işareti olarak, bir Yunan düğününde Hıristiyan yemeği yemesini³⁴ göstererek, bunu yapan ilk Osmanlı sultanının da Sultan Abdülmecid olduğunun özellikle altını çizer.

Canning Abdülmecid'le yakınlığını kullanmak için başka bir fırsatı da Bodrum Halikarnas heykelleri meselesinde yakaladı. Bodrum'daki St. Peter kalesinden onları nakletmek için Bâb-ı Âli'den izin almak için en az iki yıl uğraştıktan sonra bütün çabaları boşa gitmişti. Sonunda Sultanla irtibata geçince, Sultan onları Canning'in şahsına hediye olarak verdi.³⁵ Canning bu durumdan son derece mutluluk duyduğunu ifade etmektedir.³⁶

Elçinin mizacı ve önyargıları sonucu Osmanlı hükümetinde pek az dost edinebildi. Onun için Sultan ile yakın bir dostluk kurmak önemliydi. 21 Ocak 1842 tarihli raporunda "İstanbul'a ulaşmam üzerine kısa zamanda iktidardaki Türkleri öğrendim ve bunların çoğu varlığımdan rahatsız oldu. Bazıları Yunanistan meselesi ile ilgili daha önceki tutumumdan dolayı rahatsız olurken, bazıları da belki de kurdukları entrikaları anlayıp ortaya çıkarmam ve planlarını bozmamdan korktukları için benim tekrar görev almamdan hoşlanmadılar"³⁷. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki her ne kadar Canning'e göre farklı sebepleri de olsa Büyükelçi, tutumundan ve tavırlarından dolayı birlikte çalışmak zorunda olduğu, Osmanlı yöneticileri arasındaki saygınlığını kaybetmişti.

Sultan Abdülmecid ile İngiliz elçisi arasındaki bu kişisel yakınlık vasıtasıyla Canning Osmanlı Devleti ve Büyük Britanya arasında yakın bağların devamını temin etmeyi başarabildi. Sultan Abdülmecid ile Çırağan Sarayı'ndaki bir görüşmeden sonra İngiltere Dışişleri bakanı Aberdeen'e:

³³ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 96-7. Ayrıca The Times Gazetesi'nin 16 Nisan 1844 tarihli nüshasında bu durum aynen şu ifadelerle rapor edilmektedir: "The Sultan, at our Ambassador's entrance, cordially took his Excellency by the hand. It may be safely said to be the first time such condescension and occurred from any descendant of the Othmans on the throne of Constantinople."

³⁴ Canning'den Malmesbury'e, 12 Haziran 1852, F.O. 78/892.

³⁵ Yücel, *Türkiye Hatıraları*, s. 133.

³⁶ Yücel, *Türkiye Hatıraları*, s. 136.

³⁷ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 82.

“Hiçbir şey gördüğüm karşılardan daha nazik olmazdı; bana karşı, aynı zamanda Majesteleri kraliçeye ve onun imparatorluğuna karşı da. Arkadaş canlısı mizacını göstermekten memnundu, bu büyük alaka iki ülke arasındaki ilişkilerin yakın bir ittifak şeklinde devam etmesini gerektirir ve arzu edilen de budur”.³⁸

ifadeleriyle sultandan gördüğü ilgi ve yakınlığı büyük bir gururla ülkesine rapor etmişti.

Canning Sultan'ın kendisine değer verip yakınlık göstermesi, zor zamanlarda gerçek bir dost görüntüsü çizmesinden dolayı, diğer Hıristiyan devletlere karşı İngiltere'nin avantajlı konumda olduğunu rapor eder.³⁹ Bu imtiyazlı münasebet sebebiyle Canning Sultan'ın söz verdiği reform programının devam edeceğine inanmaktadır.

Diplomasi çarklarının düzgün işleyebilmesinin bir yolu ise Canning'e göre reform taraftarlarının etkili konumlara gelebilmelerine katkıda bulunmaktır. Böylece genç Sultan “doğru yönlendirilmiş” ve gerekli reformların yapılabilmesinin önündeki engeller de ortadan kalkmış olacaktır. Çünkü Sultan genç ve tecrübesiz olduğu için büyük oranda Nazırların etkisinde kalıyordu.

Bu sebeple Mustafa Reşid Paşa mutlaka desteklenmeli ve onun yönetimde kalması sağlanmalıydı. Bu amaçla Sultanla görüşmelerinde şahsi dostluğundan cesaret alarak onu Reşid Paşa lehine etkilemeye çalışıyordu. Bu sırada Mustafa Reşid Paşa Paris'te büyükelçiydi. Bâb-ı Âli'nin mevcut yönetimi Reşid Paşa'yı merkezden uzak tutmak için Paris'e göndermişti. Canning Paris üzerinden İngiltere'ye dönen eşi Lady Canning'e yazdığı bir mektupta, Reşid'in geri dönmesi için çaba sarf ettiğini ve Sultanın yola gelmek üzere olduğunu biraz daha sabrederse geri dönme ihtimalinin yüksek olduğunu Mustafa Reşid Paşaya bildirmesini istiyordu.⁴⁰ İlginç olan şu ki Canning'in eşine yazdığı bu mektuptan yaklaşık iki ay sonra Mustafa Reşid Paşa geri çağırılmıştır. Reşid sadece geri çağırılmamış aynı zamanda tekrar Hariciye Nezareti'ne atanmıştır.⁴¹

Canning'in naklettiği ilginç bir konu da kendisine ulaşan bir bilgiye göre Reşid'in atanmasından birkaç gün sonra Sultan, Ali Paşa'ya İngiliz elçisinin yeni

³⁸ Canning'den Aberdeen'e, 30 Ağustos 1842, F.O. 78/479, No. 183.

³⁹ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 104.

⁴⁰ Canning'den Eşine, 17 Ağustos 1845, Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 141. Yücel, *Türkiye Hatıraları*, s. 133.

Yücel, *Türkiye Hatıraları*, s. 136.

Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 105-6.

Canning'den Eşine, 17 Ağustos 1845, Lane-Poole, S., *The Life*, cilt II, s. 141.

⁴¹ Canning, Ağustos 1845 de bu atamayı hükümetine rapor etmiştir. Canning'den Aberdeen'e, F.O. 78/602, No. 246.

düzenlemelerden mutlu olup olmadığını sormuştu.⁴² Bu ifadeden öyle anlaşılıyor ki Sultan için de İngiliz elçisinin memnuniyeti söz konusudur. Ayrıca Sultan'dan Canning'e ulaşan bir mesajla da Sultan "ülkesinin gelişmesini, halkının refahını ve Hıristiyan devletlerle dostane münasebetlerin tesisini"⁴³ amaçlayan bir politika benimsemekteki samimi tutumunu bir kez daha ifade ediyordu. Bunun karşılığında Canning de Kraliçe adına benzer düşünceleri sultana ilettili.⁴⁴

Canning Sultanla bu yakın diyalog ve dostluğundan cesaret alarak bazı kural-ları da göz ardı ediyordu. Sultan'ın Sarayının arkasında ata bindiği bir gün, elçi nöbetçiler tarafından durduruldu ve kural gereği burada ata binemeyeceğini, buradan itibaren sadece yaya devam edilebileceği hatırlatıldı. Canning nöbetçilere "kendisinin kim olduğunu tanıyıp tanımadıklarını" sordu. Nöbetçiler de evet tanıyoruz siz Britanya elçisisiniz. "Madem öyle neden beni durdurdunuz" diye haddini aşan bir cevap vermiştir. Nöbetçiler kural herkes için geçerli, görevleri icabı kuralı hatırlatmak için durdurduklarını ifade ettiler. Bu diyaloga ve ikaza rağmen Canning atından inmeyerek sadece yolunu değiştirmekle yetinir.⁴⁵ Ancak her meseleyi sultanla çözmeye alışık olan Canning, bu konuyu da Sultan'a gönderdiği özel bir mesajla bildirdi. İletmekte yetinmeyip, "bu çağdışı" geleneksel uygulamadan ötürü şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid söz konusu geleneği ilga etmeyi düşündüğü cevabını verdi ve derhal nazırlarına bu sorunu çözmeleri için talimat verdiğini bildirdi. Ayrıca Sultan Canning'e bu konuyla ilgili direkt kendisiyle bağlantı kurduğundan dolayı da memnun olduğunu ilettili.⁴⁶

Canning özel görüşmelerinde Sultanla özgürce konuştuğunu ve onu reform noktasında cesaretlendirdiğini ve özellikle İngiltere'nin dostluğunun kazanılması noktasındaki katkılarını övdüğünü raporlarında sıkça vurgulamaktadır.⁴⁷

Sultan Abdülmecid'e Verilen Dizbağı Nişanı (Knight of the Garter)

Sultan Abdülmecid⁴⁸ Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak, Rus müdahalesi ihtimalini en aza indirmek amacıyla İngiltere'ye yakınlaşma gereği duydu. Çünkü Rusya'nın yayılmacı politikaları sonucu, Osmanlı devletine yönelecek bir tehlikeye, ancak İngiltere gibi güçlü bir müttefik karşı koyabilirdi. Osmanlı Devletinin İngiltere'ye bu yakınlaşması sonucu kurulan ittifakla birlikte, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı uzunca bir süre İngiliz dış politikasının temel ilkesi haline geldi.

⁴² Canning'den Aberdeen'e, 30 Ekim 1845, F.O. 78/602, No. 249, 'Private and Confidential'

⁴³ Canning'den Aberdeen'e, 30 Ekim 1845, F.O. 78/602, No. 248

⁴⁴ Canning'den Aberdeen'e, 30 Ekim 1845, F.O. 78/602, No. 249, 'Private and Confidential'

⁴⁵ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 209.

⁴⁶ Canning'den Palmerston'a, 18 Mayıs 1850, F.O. 78/820.

⁴⁷ Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 206.

⁴⁸ Sultan Abdülmecid ve dönemi için, Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid'in Hayatı ve Hükümdarlığı", *Nakş-ı İstanbul - Ortaköy Büyük Mecidiye Camii*, Müessese İletişim Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 17-45.

Sultan Abdülmecid'in İngiltere'ye bu yakınlaşması ve İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Stradford Canning ile yakın dostluğu, Kırım Savaşında İngiltere'nin desteğini sağladı ve İngiltere Osmanlı Devletinin yanında yer aldı. Kırım Savaşı Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. İngiltere'nin Kırım Savaşı'na katılması, her ne kadar Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumaktan daha çok, Avrupa'nın siyasal statüsü ve güç dengesini koruma amacını gütsede, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri bir müddet de olsa engellendi. Diğer taraftan Kırım Savaşı sonucu toplanan kongrede Osmanlı-İngiliz ortak çabaları ve Fransa'nın desteği sonucu, 1856 Paris Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti Avrupa uluslar topluluğuna kabul edildi ve Osmanlı Devletinin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin, ortak güvencesi altına alındı ve imzalandı.⁴⁹

Sultan Abdülmecid bir taraftan devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak için ittifak arayışına girerken, diğer taraftan ise devletin yeniden yapılanması gereğine inanıyor ve bu doğrultuda adımlar atıyordu. Devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesi için Avrupa'ya kayıtsız kalınmayacağı düşüncesiyle, daha yakın ilişkiler kurma yolunu benimsemişti. Bunun için de Avrupa'nın güçlü devletlerinin İstanbul'daki Büyükelçileriyle, özellikle de İngiliz elçisi Canning ile yakın bir diyalog ve dostluk kurmuştu. Stratford Canning de diplomatik tecrübe ve maharetini kullanarak ülkesinin çıkarları doğrultusunda bazı konularda Sultanı yönlendirme fırsatını bulmuştur.

İngiliz elçisi Canning'in, Padişah'a olan bu yakınlığı, Osmanlı-İngiliz ilişkilerini zirveye çıkarmıştı. Sultan Abdülmecid Canning ile olan dostluğunu pekiştirmek amacıyla Hristiyan toplumun kutladıkları Noel Yortusu için Canning'e bir kutlama mesajı göndermiştir.⁵⁰ Sultan Abdülmecid İngiliz elçisine bir jest daha yaparak, 9 Şubat 1856 tarihinde İngiliz elçiliğini ziyaret etmiş ve Stratford Canning'in eşi Lady Canning'in düzenlediği Kıyafet Balosuna bizzat katılmıştır. Lady Canning düzenlediği bu baloya Sultan'ın katılımından çok memnun olmuştu. Canning Beyoğlu'ndaki İngiliz Büyükelçiliği binasının önünde maiyetiyle birlikte Sultan'ın teşrifini beklerken, elçilik bahçesine de karşılıklı 'Victoria' ve 'Abdülmecid' isimli renkli lambalar bağlatarak Sultan'a görkemli bir karşılama töreni düzenlemişti. Sultan Elçiliğe yaklaşınca İngiliz atlıları Abdülmecid'i karşılamak için ilerleyip, Sultanın arabasını ortalarına aldılar. Askerlerin Sultan'ı selamlaması ile Abdülmecid arabadan indi. Sultan eşige basınca, toplar kırk bir pare selam atışına başladılar. Diğer tarafta elçilik bandosu 'God Save The Queen' marşını çalıyordu.⁵¹

⁴⁹ Avrupa devletlerinin bu kefaleti ileride Osmanlı Devletine pahalya mal olacaktır.

⁵⁰ Necdet Sakaoglu, Nuri Akbayar, *Avrupa Yolunda Bir Padişah Sultan Abdülmecid*, İstanbul 2008, s. 98.

⁵¹ Sakaoglu, Akbayar, *Avrupa Yolunda*, s. 98-99.

Diğer Avrupa elçileri seyrederken, Stratford Canning'ın Abdülmecid'le yan yana yürümesi, Canning için büyük bir onur ve başarıydı.⁵² Sultanın arabasından inişle Canning Sultanın ellerinden tutup onu koltuğuna oturtmuştur. Fransız ve Sardunya elçileri gibi Ermeni, Yunan Patriği, Ermeni Başpiskoposu ve Yahudi Baş Rabbisi de bu törende hazır bulunmuşlardır.

Ancak Osmanlı geleneğinde pek görülmemiş olan Sultan Abdülmecid'in bu tutumu, devlet erkânından birçok kişi tarafından tepkiyle karşılanmış ve Padişahın bu davranışları aşırı olarak yorumlanmıştır. Ahmed Cevdet Paşa kendisinin de bu baloya davetli edildiği halde katılmadığını ve sultanın bu baloya katılmasının gerekçesini ise Fransızların etkisiyle Mustafa Reşid Paşa'nın görevinden alınmasına gücenen Canning'in gönlünü almak olduğunu ileri sürerek, Sultanın katılmasını şu cümlelerle eleştirmektedir:

“Cemaziyülevvelin yirmi dördüncü Cuma gecesi Zat-ı Şahane İngiliz elçisi Canning'in balosuna med'uvven teşrif buyurdu. Öteden beri Sadrazamlar bile elçi ziyafetlerine veya balolarına gitmek adet değil iken bir seneden beri Sadrazamlar gitmeğe başladı. Bu sene Zat-ı Şahane için dahi bu kapı açıldı. Rüesay-i ruhaniye balolara gitmek adet olmayıp al'el-husus Ortodoks Papazlarına göre istimâ-i sâz ve temaşa-yı raks büyük günah iken bu baloda bi'l-cümle patrikler ile haham-başı dahi bulundu. Şeyhülislam Efendi dahi davet olunmuş idi. Lâkin itizar eyledi. Fakir dahi davetli idim. Sadrazam'a sordum “Şeyhülislam bilir” dedi. Birinden bir cevab-ı şafi' alamadım Ben de gitmedim. Fransızların te'sir-i nüfuziyle Reşid Paşa'nın düşmesinden dolayı Canning gücünmüş idi. Balosuna teşrif-i Şahane vuku'u misli sebketmemiş bir iltifat olmak hasebiyle bir nev-i tarziye yerini tuttu. Baloda Zat-ı Şahane sefarethanenin büyük salonuna dâhil olup vükela sağda ve süfera solda oturmuşlar”.⁵³

Sultan Abdülmecid'in İngiltere'ye yaklaşması ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde ki nüfuzunun artması Fransızları endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Fransa İngiltere tarafından beklenmeyen bir hamle yaparak, Sultan Abdülmecid'e Fransa'nın en itibarlı nişanı olarak kabul edilen Lejyon Donör (Légion d'honneur) sunmaya karar verdi. Bu nişan Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi M. Thouvenel tarafından Sultan Abdülmecid'e takdim edildi. Sultanda bu nişanı kabul etmede tereddüt etmediği gibi büyük bir memnuniyet duydu.⁵⁴

⁵² Yücel, *Türkiye Hatıraları*, s. 170.

⁵³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c. I, Ankara 1991, s. 61-62.

⁵⁴ Süleyman Kani İrtem, *Abdülmecid Devrinde Saray ve Babı-ı Ali*, (Yay. Haz: O. Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2007, s. 172.

Fransa'nın bu hamlesi ve Sultanın bu nişanı kabul etmesi Canning'i telaşlandırdı. Canning İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki nüfuzunun zedelenmemesi adına vakit kaybetmeden çalışmalara başladı ve devletini harekete geçirerek, Kraliçe Victoria tarafından Osmanlı Sultanı Abdülmecid'e Büyük Britanya asalet rütbelerinin en büyüğü sayılan *Knight of the Garter*⁵⁵ (Dizbağı Nişanı) verilmesini sağladı. Bu nişanın verilmesiyle birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkileri doruk noktasına ulaştı ve İngiltere'nin Osmanlı Sultanı üzerindeki nüfuzu da tekrar artmış oldu.

Dizbağı Nişanı için İngiliz hükümeti tarafından Sultan Abdülmecid, 16 Ağustos 1856 tarihinde özel statüde aday gösterildi ve Kraliçe Victoria da bunu onayladı. Nişan itinayla hazırlandı ve takdim edilmek için 1 Kasım 1856 tarihinde İstanbul'a gönderildi. Osmanlı Devlet Arşivinde bulunan 24 Rebiyülevvel 1273 (22 Kasım 1856) tarihli belgeden anlaşıldığına göre Dizbağı Nişanı, Sir Charles ve iki arkadaşı tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Kraliçe Victoria hazretlerinin nişanını getiren Sir Charles ve maiyetindeki memurlar Mr. Young ve Mr. Korathob nişan ve çeşitli hediyelerle ödüllendirilmiştir.⁵⁶ Sir Charles'a ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı ve maiyetindeki iki memura otuz beş bin kuruş kıymetinde birer kutu ve ayrıca İngiltere Sefareti Baş Tercümanı Mösyö Pizani'ye ise Sultan'a hizmetlerinden dolayı otuz bin kuruş kıymetinde üzeri tuğralı bir kutu verilmesi uygun görülerek⁵⁷ sultanın onayına sunuldu.⁵⁸ Sultanın onayından sonra hediyelerin hazırlanması için *Maliye Nezaretine*⁵⁹ ve ikinci dereceden Mecidiye Nişanının hazırlanması için ise *Nişan Kalemine* talimatlar verilmiştir.⁶⁰

Sultan Abdülmecid, Dizbağı Nişanını İstanbul'a getirenleri ödüllendirilmesinin yanı sıra İngiltere Kraliçesi Victoria'ya bir teşekkür mektubu yazılmasını ve mektubun müsveddesinin tarafına ulaştırılmasını da emretmiştir.⁶¹ Hazırlanan mektubun muhtevası sultan tarafından onaylanan ve Kraliçe Hazretlerine yazılan bu "Cevap-name-i Hümayun" da;

Haşmetli İngiltere Kraliçesi'nin gönderdiği bu Dizbağı Nişanının Sultan tarafından büyük bir memnuniyetle kabul edildiği, İngiltere Kraliçesi tarafından duyulan samimi muhabbetin karşılıklı ve daimi olduğu, bu takdire şayan nişanın her iki devlet nazarında hayırlı bir dostluk ve muhabbet geliştirdiği ve bu nişanın iki devlet arasında gerçek bir ittifak meydana

⁵⁵ Britanya asalet rütbelerinin en eskisi ve en büyüğü sayılan bu nişan, 1348 yılında III. Edward tarafından ihdas edilmiştir. Bu nişan hakkında daha fazla bilgi için, <http://www.royal.gov.uk/monarchUK/honours/Orderofthegarter/orderofthegarter.aspx>, (İngiliz Kraliyetinin resmi web sitesi)

⁵⁶ BOA, HR. MKT, 167, 82, 1.

⁵⁷ BOA, A. AMD, 74, 90, 3 ve BOA, İHR, 137, 7084.

⁵⁸ BOA, HR. MKT, 16782,2.

⁵⁹ BOA, HR. MKT, 167, 82, 3.

⁶⁰ BOA, A. DVN, 118, 70, 1.

⁶¹ BOA, İ. H. R. 137, 7112, 2.

getirdiğinin bir göstergesi olduğu için Padişah nazarında iki kat daha değerli olduğu ve o derecede minnettar ve müteşekkir olduğu⁶² vurgulanmıştır.

İngiltere Kraliçesi tarafından Dizbağı Nişanını İstanbul'a getirmek için görevlendirilen memurlara Osmanlı Devleti tarafından gösterilen ilgi, alaka, verilen nişan ve hediyelerden dolayı hem bu görevli memurlar, hem de İngiliz Hükümetinin son derece memnun olduğu anlaşılmaktadır.⁶³ Yukarıda adı geçen memurlar, memnuniyetlerini ve teşekkürlerini içeren mektuplar kaleme almış⁶⁴ ve bu mektupların tercüme yapıldıktan sonra Bâb-ı Âliye gönderilmiştir. Bu mektuplarda Padişah tarafından kendilerine bahşedilen hediyelerden dolayı müteşekkir oldukları belirtilmektedir.⁶⁵

İngiltere tarafından Osmanlı Sultanı Abdülmecid'e özel statüde verilen ve İngiliz görevliler tarafından getirilen Dizbağı Nişanı, 12 Aralık 1856 tarihinde İstanbul'da Kraliçe adına İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning tarafından takdim edildi.⁶⁶ Her ne kadar özel statüde verildiği vurgulansa da, bu alışılmışın dışında bir uygulamaydı. İlk kez bir Müslüman hükümdara ve aynı zamanda Müslümanların halifesine İngiltere'nin en büyük nişanı veriliyordu. Sultan Abdülmecid'de bu nişanı memnuniyetle kabul etmişti.⁶⁷ Canning Kraliçe adına Abdülmecid'in sol göğsüne yuvarlak madalyayı taktı. Sekiz köşeli bir yıldız plakası olan madalyada dizbağı biçiminde yirmi altı halkalı bir yakası vardı. Canning bu madalyayı takarken adet olduğu üzere Latince bir metin okudu⁶⁸. Bu metinde Hıristiyanlığın askeri ve din uğruna ölenlerden bahsediliyordu. Sultan'ın Canning tarafından okunan bu sözlerin manasını anlayıp anlamadığı bilinmemektedir.

Sultan Abdülmecid'e takdim edilen bu Dizbağı Nişanı meselesi dönemin yazarlarının fazla ilgisini çekmediği anlaşılmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa bile Sultanın baloya iştirakine *Tezakir* de yer verdiği halde, hatta Sultan Abdülmecid'in bu baloya katılmasını "...öteden beri Sadrazamlar bile elçi ziyafetlerine veya balolarına gitmek adet değil iken bir seneden beri Sadrazamlar gitmeğe başladı. Bu sene Zat-ı Şahane için dahi bu kapı açıldı. Rüesay-i ruhaniye balolara gitmek adet olmayıp al'el-husus Ortodoks Paspaslarına göre istismâi-ı sâz ve temaşa-yı raks büyük günah iken, bu

⁶² BOA, İ. HR. 137, 7112, 1.

⁶³ BOA, İHR, 138, 7162, 1.

⁶⁴ BOA, A. AMD, 77, 46, 4.

⁶⁵ BOA, İHR, 137, 7162, 2.

⁶⁶ Dizbağı Nişanının verildiği tarihler hakkında, İngiliz Kraliyet Sarayı Buckingham Palas'ın mektubu için, Subaşı, *Anglo - Ottoman Relation*, ekler.

⁶⁷ Sakaoğlu, Akbayar, *Avrupa Yolunda*, s. 99.

⁶⁸ Taeniam hanc gestato, imagine Sancti Georgii Martyris et Militis Christi insignitam, cujus aemulatione accensus, per adversos simul prosperosque casus feraris invictus, donec tam animi quam corporis hostibus fractis, non solum palmam pugnae terrestri, sed et aeternae victoriae coronam reportes Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 444.

baloda b'il-cümle patrikler ile haham-başı dahi bulundu. ..." şeklinde, nazikçe eleştirdiği halde Dizbağı Nişanından hiç bahsetmemesi oldukça ilginçtir. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Sultanı ve İslam Halifesine bu durumu pek yakıştıramadıkları için olaya sessiz kalınmış, resmi prosedür dışında konu fazla gündemde tutulmamıştır.

Diğer taraftan bu konuya çalışmalarında yer veren Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar gibi bazı yazarlar ise, Sultanın İngiliz Elçiliğindeki baloya katılması ve Dizbağı Nişanı takdiminin aynı zamanda gerçekleştiği yanılıgına düşmüşlerdir. Her ne kadar ikisi de 1856 tarihinde gerçekleşmiş olsa da, Sultanın Baloya katılması 9 Şubat 1856 tarihinde gerçekleşirken, Dizbağı Nişanı ise 1 Kasım 1856 tarihinde İngiltere'den gönderilmiştir. Nişan bu işle görevlendirilmiş özel memurlar tarafından İstanbul'a getirmişlerdir. Dizbağı Nişanının Sultan Abdülmecid'e takdimi ise 12 Aralık 1856 tarihinde olmuştur. Dizbağı Nişanı ile ilgili bu tarihlendirme ilk defa bu çalışmayla tespit edilmiştir.

Öte yandan böyle bir nişanın Sultan Abdülmecid tarafından kabul edilmesi pek alışık olunan bir durum değildi. Çünkü genelde Osmanlı padişahları gayrimüslim devletlerden gelen arma ve nişanları kabul etmemişler, hatta bazı yabancı seyyahlar Osmanlı ülkesine geldikleri vakit nişanlarını kabul ettirmek için bir hayli çaba sarf etmelerine rağmen başarılı olamamışlardır.⁶⁹ Ancak Sultan Abdülmecid Osmanlı Devletinin bekası için, Avrupa devletleriyle yakınlık kurmak, diplomatik ilişkileri geliştirip canlı tutmak için, yabancı devletlerden gelen nişanları kabul ederek, bu geleneği değiştiren ilk padişah olmuştur. Sultan Abdülmecid'in Osmanlı tarihinde ilk defa bir baloya teşrif etmesi ve Hristiyan bir devlet tarafından kendisine sunulan nişanı kabul etmesi hoş karşılanmadığı gibi, eleştirilere de sebep olmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki geçmişten beri süregelen Müslüman hükümdarların üstünlük bilinci ortadan kalkmış ve bu tarihten sonra Hristiyan ile Müslüman hükümdarlar eşit olarak algılanmıştır. İngiltere'nin Büyükelçisi Canning ise Abdülmecid'i bir Avrupalı hükümdar gibi görmüş, öyle algılamış ve öyle yönlendirmiştir.⁷⁰ Canning, Sultan Abdülmecid ile kurduğu yakın ve dostane ilişkileri sonucu hem Osmanlı-İngiliz ilişkilerini en yüksek seviyeye çıkardı, hem de ülkesinin ve kendisinin itibarını yükseltti. Dizbağı Nişanı ile birlikte ise İngiltere'nin Osmanlı Sultanı üzerinde ki nüfuzu güçlendi. Böylece Canning'in diplomaside şöhreti kıskanılır duruma geldi. O dönemde kendisine taçsız Kral yakıştırmaları yapıldı.⁷¹ Nihayet yetmiş iki yaşındayken 25 Eylül 1858'de Canning Sultan'a veda etti ve ona kralıçeden bir mektup verdi.⁷² Görüşme kısaydı ancak Abdülmecid Canning'i yeniden görmekten çok memnun olduğunu ifade etti. Canning Londra'ya döndükten sonra da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü her zaman savundu.

⁶⁹ İrtem, *Abdülmecid Devrinde Saray*, s. 173.

⁷⁰ Necdet Sakaoğlu, "Abdülmecid", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 65.

⁷¹ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 261.

⁷² Lane-Poole, *The Life*, cilt II, s. 450.

Sonuç

Sultan Abdülmecid Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak, Rusya'dan gelebilecek saldırılar karşısında kendisini güvende hissedebilmek ve devleti yeniden yapılandırarak, kendi kendine yetebilecek duruma gelebilmek için, İngiltere gibi güçlü bir devletin yardım ve desteğinin ne denli önemli olduğunun farkındaydı. Bundan dolayı, on dokuzuncu yüzyılın en tecrübeli ve maharetli diplomatlardan biri olarak bilinen İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Stratford Canning ile yakın bir diyalog ve dostluk kurmuştu. O uluslararası diplomaside pek çok donanıma sahipti.

Sultan onun Avrupa diplomasisi alanındaki tecrübelerinden istifade etmek istiyordu. Pek çok meselede Canning'in tecrübelerinden istifade etme düşüncesi, onu iki ülke arasındaki ilişkilerde kilit isim haline getirdi. Canning'in Osmanlı Devleti'nin dâhili ve harici birçok sorunuyla ilgilenmesi ve zaman zaman sonuçlarına tesir etmiş olması, onu sıradan bir diplomatlığın ötesine geçirmiştir. Ancak alışılmışın tersine devlet yönetiminde atamalara ve devletin işleyişine müdahaleye kalkışması eleştirilere sebep oldu.

Öyle anlaşılıyor ki Canning'in hükümeti tarafından kendisine verilen talimatların dışına çıkan bu tutumu İngiliz Dışişleri Bakanı Aberdeen'i bile rahatsız etmiş olmalı ki, elçisini uyarma ihtiyacı hissetmişti. Nitekim bu konuda İngiltere Dışişleri Bakanı Aberdeen'in şu ifadeleri çok manidardır: “İngiltere'yi idare yetiyor, bir de Türkiye'deki işleri halletmeye çalışırsak korkarım vazifem çok ağırlaşacak... Korkarım Türk imparatorluğunu ıslah fikirlerinizi terk etmek zorundasınız. Rüşvet ve kötü idare her birimde korkunç boyutlarda olabilir, fakat şikâyetlerimizi dikkate almalarını sağlamak demek, yönetimlerinin iç işlerine karışmak veya nazırlarından birini devirip diğerini yükseltmek gibi konularda faal rol almanın kesinlikle bizim işimiz olmadığı kanaatindeyim.”⁷³

⁷³ Aberdeen'den Canning'e, 20 January 1845, Aberdeen's Papers: Additional Manuscripts No: 43139.

KAYNAKLAR**T. C. BaŐbakanlık Osmanlı ArŐivi**

- BOA, HR. MKT, 167, 82, 1.
BOA, A. AMD, 74, 90,3.
BOA, İHR, 137, 7084.
BOA, HR. MKT, 16782, 2.
BOA, HR. MKT, 167, 82, 3.
BOA, A. DVN, 118, 70, 1.
BOA, İ. H. R. 137, 7112, 2.
BOA, İ. HR. 137, 7112, 1.
BOA, İHR, 138, 7162, 1.
BOA, A. AMD, 77, 46, 4.
BOA, İHR, 137, 7162, 2.

İngiliz Devlet ArŐivi Kaynakları

- The National Archives, Foreign Office (F.O.).
F.O. 78/209, No. 12, "Confidential".
F.O. 78/476, İkinci Kısım, No. 67.
F.O. 78/475, No. 9.
F.O. 78/479, No. 183.
F.O. 78/602, No. 248.
F.O. 78/602, No. 249, 'Private and Confidential'.
F.O. 78/478.
F.O. 78/602, No. 246.
F.O. 78/635.
F.O. 78/65.
F.O. 78/892.
F.O. 78/773, No. 83.
F.O. 78/820.

British Museum

- Aberdeen's Papers: Additional Manuscripts 43139.

Gazete

The Times Gazetesi.

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, c. I, Ankara 1991, s. 61-62.

Cunningham, A., “Stratford Canning and the Tanzimat”, *Beginnings of Modernisation on the Middle East, The Nineteenth Century*, (editors: W. R. Polk, ve R. L. Chambers), Chicago 1968, s. 108-129.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt I. (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları) T.T.K., Ankara 1953.

Ismail, F., “The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812”, *Middle Eastern Studies*, cilt 15, Londra 1979.

İrtem, Süleyman Kani, *Abdülmeçid Devrinde Saray ve Babı-ı Ali*, (Yay. Haz: O. Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2007, s. 172.

Cevdet Küçük, “Abdülmeçid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 259-263.

Lane-Poole, S., “Canning, Stratford”, *Dictionary of National Biography*, cilt III, Londra, 1908, s. 883-96.

_____, *The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe*, 2 cilt, Londra, 1888.

Malcolm-Smith, E. F., *The Life of Streatford Canning (Lord Stratford de Redcliffe)*, Londra, 1933.

Richmond, Steven, *The Voice of England in the East: Stratford Canning and Diplomacy with the Ottoman Empire*, I.B. Tauris, Londra, 2014.

Sakaoğlu, Necdet, “Abdülmeçid”, *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 65.

Sakaoğlu, Necdet, Akbayan, Nuri, *Avrupa Yolunda Bir Padişah Sultan Abdülmeçid*, İstanbul 2008, s. 98.

Subaşı, Turgut, “Sultan Abdülmeçid’in Hayatı ve Hükümdarlığı”, *Nakş-ı İstanbul - Ortaköy Büyük Mecidiye Camii*, Müessese İletişim Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 17-45.

_____, ‘British Support for Mustafa Reşid Paşa and his Reforms according to British Sources at the Public Record Office’, *The Great Ottoman Turkish Civilisation*, cilt 1, editor in-chief Kemal Çiçek, Ankara, 2000, s. 427–32.

_____, “The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations, 1843-44”, *Middle Eastern Studies*, 38/2 (2002), s. 1-35.

_____, *Anglo - Ottoman Relations and the Reform Question in the Early Tanzimat Period 1839-1852: With Special Reference to Reforms Concerning Ottoman Non-Muslims*, (Basılmamış Doktora Tezi) Birmingham Üniversitesi, İngiltere, 1995.

Walker, F. A., "The Rejection of Stratford Canning by Nicholas I", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, cilt 40, Mayıs 1967, s. 50-64.

Warr, M., *A Biography of Stratford Canning*, Oxford, 1989.

Yücel, Can, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları*, Ankara, 1959.

İnternet Kaynakları

İngiliz Kraliyetinin Resmi Web Sitesi,

<http://www.royal.gov.uk/monarchUK/honours/Orderofthegarter/orderofthegarter.aspx>,

Stratford Canning'in Resimleri Kaynak Adresi

http://www.google.com.tr/search?q=stratford+canning&hl=tr&prmd=im-vnso&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=am_iT-SrGM_O-QbsrJDE-Aw&sqi=2&ved=0CGQQsAQ&biw=994&bih=600

